

FILOZOFIA ZO ŽENSKEJ PERSPEKTÍVY (alebo ako môže byť filozofia feministická)

Štyri pohľady do feministickej filozofie. Herta Nagl-Docekalová, Brigitte Weisshauptová, Evelyn Fox-Kellerová, Lorraine Codeová.

Výber zostavili a preložili Etela Farkašová, Zdeňka Kalnická a Zuzana Kiczková, Bratislava, Archa 1994, 142 s.

Najčastejšia otázka, ktorú spojenie filozofie s feminizmom – spojenie, ktoré je v našich podmienkach vcelku neobvyklé – vyvoláva, má podobu otázky, či vôbec môže byť filozofia feministická. Táto otázka nepochybne prezrádza určitú skepsu, možno nedôveru, možno podozrenie z neprípustného spájania ideológie, resp. politiky s filozofiou. Takéto podozrenie nie je celkom nepochopiteľné, hlavne ak uvážime, že feminizmus je aj (a v určitom zmysle a v určitých podmienkach predovšetkým) politickým hnutím. Zároveň však treba povedať, že feminizmus sa rozvinul i v podobe rozličných teoretických iniciatív, okrem iných aj vo feministickej filozofii. Publikácia, ktorá je predmetom recenzie a ktorá ako prvá na Slovensku umožňuje domácemu publiku zoznámiť sa s týmto netradičným a bezosporu inšpiratívnym spôsobom filozofického uvažovania, poskytuje dostatočne bohatý a diferencovaný pohľad, aby čitateľ našiel odpoveď na uvedenú otázku – ak ju vôbec považuje za relevantnú a dôležitú. Publikácia predstavuje výber z prác štyroch zahraničných filozofiek, akademických feministiek, ktoré popri rozvíjaní vlastných názorov a stanovisk reflektujú aj početné diskusie, ktoré sa rozvinuli v niekoľkých líniách feministického myslenia v posledných dekádach nášho storočia a ktoré sú u nás takmer neznáme. Preto treba zvlášť oceniť, že výber je doplnený pôvodnými štúdiami dvoch slovenských filozofiek, E. Farkašovej a Z. Kiczkovej, ktoré poskytujú čitateľovi širší pohľad na súčasnú, bohato rozvetvenú a rôznorodú feministickú filozofiu a zároveň mu uľahčujú orientáciu v spleti rôznorodých tém, prístupov, koncepcií.

Téma statusu osobnej identity a jej utvárania je jednou z najdiskutovanejších v súčasnom filozofickom diskurze. Štúdia Z. Kiczkovej, ktorá sleduje procesy utvárania diskurzu o ženskej identite vyznieva preto ako potvrdenie stanoviska, podľa ktorého výraz feministický spojený s filozofiou neoznačuje predmet, ale metódu, pojmové inštrumentárium a argumentačnú štruktúru [1]. Autorkina analýza doterajších diskusií o inakosti ženskej identity sleduje pohyb feministického myslenia v niekoľkých prierezoch. Venuje pozornosť koncepciám kritizujúcim filozofický esencionalizmus, ktorý ontologickým rozlišovaním medzi duchom a telom sa stáva základom dualistického modelu s hierarchickou štruktúrou. Práve tento dualistický esencionalizmus vedie k takej štruktúre vzťahov, ktorá sa vyznačuje dominanciou a nadvládou jedného člena nad druhým. Z tohto pohľadu sa môže zdať paradoxnou snaha feministiek rozvinúť tému ženskej identity v termínoch rozdielu, resp. inakosti. No diskusie o inakosti ženskej identity prebiehajúce v rámci feministickej filozofie sú poznačené úsilím o vymedzenie tejto inakosti v pozitívnom zmysle, kde inakosť nevedie k hierarchii, ale interpretuje sa v rámci vzťahov spolu-určenia a spolupôsobenia. Z. Kiczková si všíma rozličné prístupy k riešeniu otázky rozdielnosti ženskej

identity a vyzdvihuje koncepcie, ktoré „umožňujú klásť otázky o rozdielnosti pohlaví už nie v pojmoch podstaty,...ale v pojmoch performatívnej výpovede“ (s. 22).

Otázku súvislosti medzi rodom a umením rozoberá H. Nagl-Docekalová na pozadí diskusií, v rámci ktorých sa rozvinuli viaceré, často aj protichodné stanoviská a argumentačné postoje. Kriticky analyzuje dve protikladné pozície založené na téze o rodovo-špecifickom vnímaní skutočnosti prejavujúcom sa i v umeleckej tvorbe. Podľa nej sa otázka o vzťahu umenia a rodu „nedá vyriešiť redukciami na rodové charaktery“ (s. 34). Kontúry feministickej estetiky, ktoré naznačuje H. Nagl-Docekalová, prekračujú tradičný priestor otázky o ženskom umení – feministická estetika v jej ponímaní „ústi do diskurzu o individualite“ (s. 37).

B. Weisshauptová vo svojej stati ukazuje, ako sa vo filozofickej pojmotvorbe tradične uplatňoval jazyk mužskosti, a to hlavne v súvislosti s bezrodovým, v skutočnosti však mužským rozumom. Odvolávajú sa na Lyotarda, podľa ktorého jazyk filozofie je jazykom západnej mužskosti a západné ideály rozumu vždy stelesňovali vylúčenie ženského, argumentuje, že „ideál rozumu, ktorý nemá rod, a jeho výraz vo filozofickom metajazyku sa vo svojej historickej forme prejavu ukazuje ako implicitný mužský jazyk. Pôsobia v ňom mužské ideály rozumu“ (s. 45). Venuje pozornosť aj platónskemu vzťahu medzi Erosom a Logosom, ktorý vidí ako „vyvlastnenie lásky“, ako logizáciu Erosa.

Pohľady na vedu zo ženskej perspektívy tvoria špecifickú oblasť feministických skúmaní – oblasť, ktorá v našej filozofickej tradícii doteraz takmer úplne absentovala a ktorá zároveň v rámci feministicky orientovanej filozofie predstavuje širokú paletu rozličných tém, názorov, kritických reflexií. Ucelený prehľad o nich a analýzu jednotlivých iniciatív podáva vo svojej štúdii E. Farkašová, pričom osobitnú pozornosť venuje práve epistemologicky orientovaným iniciatívam. Zdôrazňuje kritický charakter feministickej epistemológie, jej zameranosť na potrebu prehodnotenia tradičnej, účelovo-inštrumentárnej racionality, dichotomického chápania subjektu a objektu, koncepcie čistej objektivity vedy, karteziánskeho objektivismu. Okrem kritiky však obsahuje väčšina analyzovaných koncepcií i konštruktívny moment – cieľom feministickej filozofie totiž nie je nahradiť „mužskú“ teóriu „ženskou“, ale skôr „redefinovať“ pojmy rozumu, poznanie, subjekt, objekt tak, aby sa do nich integrovali ženské perspektívy a aj rôzne typy ženských skúseností pretkaných zmyslosťou, emocionalitou, vzťahmi starostlivosti, podpory, pocitmi solidarity, účasti, empatie“ (s. 65).

E. Fox-Kellerová vo svojich úvahách o rode a vede hľadá pôvod spojenia medzi objektivitou a mocou. Vyslovuje niekoľko zaujímavých hypotéz napr. o kognitívnych nárokoch vedy, ktoré podľa nej nie sú pôvodne objektívne, ale „vyrastajú z emocionálnej subštruktúry“ (s. 76). Autorkina argumentácia sa odvíja na pozadí analýzy vzťahov medzi autonómiou, maskulinitou a objektivitou. Reflektujúci výsledky psychologických a psychoanalyticky orientovaných výskumov sleduje procesy formovania významov psychologической autonómie a ich prepojenie s konceptami nadvlády a kontroly s cieľom odhaliť spôsoby, akými psychosociálna skúsenosť vedie k bipolarite medzi autonómiou a intimitou, oddelenosťou a späťosťou s inými, mocou a láskou. Opozícia medzi mocou a láskou, ako ukazuje autorka, nachádza svoje kognitívne vyjadrenie v opozícii medzi láskou a poznaním, a práve táto opozícia vynucujúca si voľbu spôsobuje, „že zjednotenie pozna-

nia a moci je zjednotením zlovestným“, že sa objektivita“ znečistila nadvládou“ (s. 98). Toto spojenie je podľa autorky konštituované emocionálne, „vychádza z kontinuity medzi vedcovým svetom objektov a „objektovým“ (lepšie, subjektovým) svetom dieťaťa, ktorým vedec v minulosti bol“ (s. 98).

Z kritiky ideálu objektiviny vedy, neosobnosti, bezrodovosti rozumu a dichotomickeho myslenia vychádza vo svojich úvahách kanadská filozofka L. Codeová. Podčiarkuje pritom, že „v životaschopnej teórii poznania, ktorá je v kontakte s diverzitou kognitívnych skúseností, nemá miesto štandardná dichotómia objektivne/subjektívne ani žiadna iná dichotómia, podľa ktorej poznanie je o to lepšie, o čo je racionálnejšie, teoretickejšie, abstraktnejšie alebo univerzálnejšie“ (s. 116). Kriticky sa vyrovnáva s tradičným ideálom objektiviny vo vede, ktorý spája okrem iného aj s paradigmatickým statusom fyziky a ktorého zdroj vidí – podobne ako E. Fox-Kellerová – v subjektívnych (emocionálnych i kognitívnych) skúsenostiach privilegovaných subjektov poznania. Inšpirujúce sú aj autorkine úvahy o poznaní iných ľudí. Pri tomto type poznania zvlášť ostro vystupuje do popredia problematickosť požiadavky prísnej, rigidnej, neosobnej objektiviny.

Záverom treba podotknúť, že pohľady do feministickej filozofie, aké ponúka recenzovaná publikácia, poskytujú obraz vnútorne rozvetvených, otvorených a filozoficky relevantných diskurzov, ktoré sú nepochybne v mnohom inšpirujúce (niekedy možno aj provokujúce) a ktoré možno prijať ako výzvu do ďalších diskusií.

LITERATÚRA

[1] HAVELKOVÁ, H.: Kdo sa bojí feministické filozofie? In: Filozofický časopis 1992, č. 5.

Mariana Szapuová

PhDr. Mariana Szapuová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FFUK
Šafárikovo nám. č. 6
818 06 Bratislava
SR